ئەوانەی گەڕاونەتەوە بۆ ئاین..

لێکۆڵینەوەیەك لە دیاردەی گۆڕینی ئاین و مەزهەب

هاشم ساڵح

لە عەرەبییەوە: هەورامان وریا قانع

زۆر بە دەگمەن یەکێک لە توێژەرەوەکان، خۆی لە قەرەی ئەم بابەتە ئاڵۆزە دەدات کە لە ڕۆشنبیری عەرەبیماندا وەک جۆرێک لە تابۆی لێهاتووە، مەبەستم بابەتی گۆڕینی ئاینە. ئەم بابەتە لە زمانی فەقیهی کۆندا ناونیشانێکی ترسناکی لەخۆدەگرت، ئەویش (هەڵگەڕاوە-الردە)یە. بێگومان سزای کەسی هەڵگەڕاوە بەپێی فەرمودەیەکی بەناوبانگ، گەرچی تا ئاستێک گومان لە ڕاستی ئەو فەرمودەیە دەکرێت، کوشتنە. فەرمودەکە دەڵێ: ئەوەی ئاینی خۆی گۆڕی بیکوژن. ئەمە فەرمودەیەکە بە تەواوی پێچەوانەی ئازادی ئاین یاخود ئازادی پەرستنو ویژدانە کە لە سەرجەم دەستورە تازەکانو ڕاگەیاندنەکانی مافی مرۆڤدا هاتووەو جەختی لەسەر کراوەتەوە. بگرە لە جیهانی عەرەبیدا گۆڕینی ئاین، شێوەیەکی شورەییئامێز یاخود شێوەی تاوانێکی نەگریسی وەرگرتووە. لەوانەیە تەنها کاریگەرییەکی نێگەتیڤی لەسەر خودی تاکە کەسەکە نەبێت، بەڵکو کاریگەری لەسەر هەموو خزمو کەسوکارەکەشی هەیە. ئەم حاڵەتە تەنها خەڵکە ڕەشۆکەکە ناگرێتەوە، بەڵکو سەرانی گەورەی دەوڵەتیش دەگرێتەوە. گەورەترین بەڵگە بۆ ئەوە مەلیک «فاروق»ە. مەلیک «فاروق» دوای ئەوەی خوشکەکەی چووە سەر ئاینی مەسیحی، بەڕادەیەک هەستی بە ڕیسوایی‌و سەرشۆڕی کرد، لە داخو کەسەردا کۆچی دوایی کرد، وەک ئەوەی «هانی نەسیرە» لە کتێبە نایابەکەیدا باسی لێوەدەکاتو ئێمەش لێرەدا ڕاڤانی بۆ دەکەین.

لە میانەی تەنها ئێوارەیەکدا، کتێبی ئەم توێژەرە گەنجە میسرییەم خوێندەوە، هۆکارەکەشی ئەوەیە بابەتەکەی بۆ بزوتنەوەی ڕۆشنگەری عەرەبی زۆر گرنگە، چونکە هیچ ڕۆشنگەرییەک بەبێ ئازادییەکی تەواوی ئاین، بونی نییە. هەر ئەمەشە دانەری کتێبەکە زیاد لە جارێک باسی لێوەدەکات، گەرچی خۆی پەیوەستە بە ئیسلامەوە. وەلێ ئیسلامێکی سادەو لێکبوردە کە بە شێوەیەکی ئاسان لێیتێدەگەیت، ئیسلامێک لەسەر ڕێبازی مامۆستا مەزنەکانمان، وەک «محەمەد فەرید وەجدی»، «ئەحمەد زەکی ئەبو شادی»و ڕۆشنگەرە عەرەبەکانی دیکە. بەڵام ناکرێ بە یەککەڕەت بگەینە ئەم ئازادییە. خەسڵەتە عەقڵانیو هۆشدارییەکەی کتێبەکەی «هانی نەسیرە» ئالێرەدایە، ئەو کاتێ لە کتێبەکەیدا هەندێ فیکرو ڕۆشنایی بوێرانە دەخاتەڕوو، زۆر دوورە لە سادەگۆییو هەرزەگۆیی فیکری. ڕۆژئاواش تەنها دوای سێ سەدەو دوای ململانێیەکی توند لەگەڵ عەقڵی جێگیرو ڕەگداکوتاوی فێدەمێنیتاڵیزمی مەسیحی، گەشتە ئازادی ئاینی.

دانەری کتێبەکە گەرچی شانازی بە ئاینی ئیسلامەوە دەکات، بەڵام هەر لە سەرەتاوە ڕاشکاوانە ڕایدەگەیەنێت دژ بە (الاکراه فی الدین)ە، لە لاپەڕە پێنجی کتێبەکەوە دەڵێت: (ئازادی پەرستن، مافێکە هەموو خوێندنەوەیەکی ڕۆشنگەرانە بۆ ئاینو هەموو پەیماننامە نێودەوڵەتیو مرۆڤایەتییەکان، جەختی لەسەر دەکەنەوە. هەروەها یەزدانی گەورە فەرمویەتی: ئەوەی دەیەوێ با ئیمانداربێتو ئەوەشی دەیەوێ با کافربێت، تەنها یەزدانە مەسەلەکان یەکلایی دەکاتەوەو حساب لەگەڵ کەسەکاندا دەکات).

«هانی نەسیرە» لە پێگە فیکریەکانی مۆدێرنەوە، تەماشای ئاین دەکاتو لەوێوە دەستپێدەکات، نەک لە پێگە تەقلیدییەکانەوە، گەر وانەبوایە ئەوا کتێبەکە هەموو گرنگیو بایەخی خۆی لەدەستدەدا. چونکە کتێبە تەقلیدییە پڕ وەعزو ئامۆژگارییە جاڕسکەرەکان، گۆڕەپانەکەیان پڕ کردووەو ئێمە پێویستمان بە کتێبێکی تەقلیدی تازە نییە. گرنگ تازەکردنەوەی تێڕوانینو ئاسۆو تازەکردنەوەی شێوازی چارەسەرکردنەکانە.

دانەر جیاوازی لەنێوان سێ جۆر لە گۆڕان لە ئایندا دەکات، یەکەمیان گۆڕانی تەواوەتی، واتە گۆڕینی ئاینێک بۆ ئاینێکی دیکە. دووەمیان گۆڕانی (بەشی-الجزئی)، واتە گۆڕینی مەزهەبێک بۆ مەزهەبێکی دیکە لەناو هەمان ئایندا. بێگومان ئەم گۆڕانەیان ئاسانترەو بۆ کەسەکە دەردەسەری کەمترە، چونکە مەرجەعیەتی ئاینەکە بەتەواوی ناگۆڕدرێت. گەر کاسۆلیکیەک گۆڕا بۆ پرۆتستانت یان بە پێچەوانەوە، ئەوا هەر بە مەسیحی دەمێنێتەوەو مەرجەعیەتی مەسیحو ئینجیلە. گەر شیعەیەک گۆڕا بۆ سونە یان بە پێچەوانەوە، ئەوا بە موسڵمانی دەمێنێتەوەو مەرجەعیەتی «محەمەد»و قورئانە.

وەلێ نازانم نوسەر بۆچی گۆڕانی سێیەمیان، لە ئیمانی ئاینییەوە بۆ بێ ئیمانی یان بۆ ئیلحاد، ناوناوە گۆڕانی دژ؟ ئایا باشتر نەبوو بەوپەڕی سادەییەوە بڵێت: چونەدەرەوە لە ئاین؟. جگە لەوانە گۆڕانی چوارەمیش هەیە کە بریتییە لە گۆڕانی عەلمانی نەک ئیلحاد، گۆڕانی عەلمانی زانستو ئیمان پێکەوە کۆدەکاتەوەو پاش کەمەکێکی دیکە قسەی لەسەر دەکەم. ئاشکرایە زۆربەی دانیشتوانی وڵاتە پێشکەوتووەکانی ڕۆژئاوا، لە جۆری چوارەمن. واتە بە شێوەیەکی عەمەلی دەستبەرداری مەسیحیەتی تەقلیدی بوونو خۆیان لە سروتو ڕێوڕەسمەکانی ڕزگارکردووە. ئەو

سروتو ڕێوڕەسمانە بەلای ئەوانەوە بووەتە پاشخانێکی ڕۆشنبیری یان میتافیزیکی یاخود ڕۆحی. ڕەنگە میللەتانی عەرەبیو ئیسلامی، بگرە تەواوی میللەتانی سەر گۆی زەوی، چاوەڕوانی ئەوەیان لێدەکرێت ڕۆژێک لە ڕۆژان، دەستبەرداری ئاینی تەقلیدی ببنو لێی بێنەدەرەوە، ئەمەش دوای ئەوەی لە ڕووی فیکرییو مادییو بژێوی ژیانەوە پێشدەکەون. ئیدی لەو کاتەدا مەسەلەی گۆڕینی ئاین، دەبێتە مەسەلەیەکی لاوەکیو ئەم هەموو هاتوهاوارو هاشوهوشەی ئێستا ناوروژێنێت کە هەنوکە لە کۆمەڵگاکانماندا وروژاندویەتی.

بیرمە کاتێ هاتم بۆ فەرەنسا، بەلامەوە سەیربوو، فەرەنسییەکان ڕێزی «مۆریس بێجار»ی مۆسیقاژەن دەگرن کە هاتبووە سەر ئاینی ئیسلام، بەتایبەتی ئیسلامی سۆفی کە پێی سەرسامبوو. لە کۆمەڵگای فەرەنسیدا کە بە شێوەیەکی گشتی ئیسلامیان خۆشناوێت، هاتنی ئەو مۆسیقارە بۆ سەر ئاینی ئیسلام، نەبووە هۆی ئەوەی ناوبانگو دوارۆژو وەزیفەکەی لەدەستبدات، فەرەنسییەکان پێیان وابوو ئەو مەسەلەیە مەسەلەیەکی شەخسییەو شایەنی ئەوە نییە زیاد لە پێویست لەسەری ڕاوەستیت. ئەو گۆڕانە لە گۆڕانی ئینتیمای سیاسی دەچێت، وەک گۆڕان لە کەسێکی چەپخوازەوە بۆ کەسێکی ڕاستڕەو، یان بەپێچەوانەوە. بگرە بەلای فەرەنسیەکانەوە گۆڕینی ئینتیمای سیاسی، مەترسیدارترو بایەخدارترە، چونکە ئاین چیدی ڕەگەزێکی سەرەکی نییە لە دروستکردنی شوناسی تاک یان کۆمەڵ.

بەڵام مەسەلەکە لە جیهانی عەرەبی یان ئیسلامیدا تەواو جیاوازە، لێرە مەسەلەی ئاین یان مەزهەب، هەموو ڕەهەندەکانو مەترسییەکانی لەخۆگرتووە. لێرە ئاین مەسەلەیەکی شەخسی یان لاوەکی نییە، بەڵکو مەسەلەیەکی زۆر سەرەکیو بنەڕەتییە، هۆکەشی ئەوەیە ئاین پێگەیەکی گەورەی لە ژیانماندا داگیرکردووە، تەواو بە پێچەوانەی کۆمەڵگا ئەوروپییە بەعەلمانیبووەکان کە عەیامێکە بونەتە کۆمەڵگای عەلمانی. ئاشکرایە چوونە سەر ئاینی بوزی لە ئەوروپاو هەموو ڕۆژئاوادا، بووەتە مۆدە، وەک ئەوەی «هانی نەسیرە» باسی لێوەدەکات. بەناوبانگترین کەس کە چووەتە سەر ئاینی بوزی، ئەکتەری ناودار «ڕیشارد جیر»ە، ئەم ئەکتەرە دوای وازهێنانی لە مەسیحیەتو چوونە سەر ئاینی بوزی، لە کۆمەڵگای ئەمریکیدا ڕووبەڕوی هیچ کێشەو گرفتێک نەبووەوە، بگرە بە پێچەوانەوە، چونکە تا ئێستاش ناوبانگو جەماوەربونی وەک خۆی ماوەتەوەو لە ئاستێکی زۆر بەرزدایە. بەڵام فەیلەسوفی فەرەنسی «ڕۆجێ گارودی» دوای ئەوەی هاتە سەر ئاینی ئیسلام، ئەم دەستەواژە جوانەی وت کە دانەری ئەم کتێبە زیاد لە جارێک ئاماژەی پێداوە: (محەمەدێکم بردەوەو مەسیحیشم نەدۆڕاند).

سەبارەت بەو سێ گۆڕانەی کە نوسەری کتێبەکە ئاماژەیان پێدەکات، پێمانوایە گۆڕانی گرنگو گەورەو بەربڵاو، ئەو گۆڕانە نییە کە خەڵکانی چاخی مۆدرێن، لە ئایندراری تەقلیدییەوە، بگوازنەوە بۆ بێ دینی یان بۆ ئیلحاد یاخود بۆ بێئیرادەیی، ئەمەش وەک کاردانەوەیەک لە دژی دەمارگیریو داخرانی مێژوویی. بەڵکو گۆڕانی گرنگو گەورە بریتییە لە گواستنەوە لە ئایندراری تەقلیدی سەدەکانی ناوەڕاستەوە، بۆ ئیمانی ئازادو مۆدرێن، واتە ئیمان بە خوداو بە بەها ڕۆحیو ئەخلاقییە باڵاکان، بەبێ پەیوەستبوون بە سروتو ڕێوڕەسمە پڕوکێنەرەکانەوە کە چیتر لەگەڵ عەقڵیەتی سەدە تازەکانو بارودۆخی وەزیفەو کاری ڕۆژانەو بەرهەمهێناندا یەکناگرێتەوە. من پێموایە ئەم

جۆرە گۆڕانە پانو فراوانە بەسەر زۆربەی ئادەمیزادەکاندا دێت، گەر بارودۆخی ژیانیان باشببێتو تازەگەری زانستیو فەلسەفی لەنێوەندەکانیاندا بلاوببێتەوە، وەک ئەوەی لەناو میللەتانی ئەورووپای ڕوژئاوای پێشکەوتوو ڕویدا. ئەو میللەتانە بەشێوەیەکی پراکتیکی دەستبەرداری بڕێکی زۆری سروتو ڕێوڕەسمی مەسیحی بوون، بەڵام بەبێ ئەوەی دەستبەرداری ئیمان، بە مانا جەوهەرییەکەی ببن.

لێرەدا پێویستە جیاوازی بکەین لەنێوان بێئیمانی (ئیلحاد)و ئیمانی مۆدرێن، چونکە عەلمانییەت بریتی نییە لە بێئیمانی، بەڵکو بریتییە لە ئازادی ویژدانو بیروڕا. بەشی زۆری عەلمانییەکان ئیماندارن، بەڵام بە مانا تازە لیبرالیەکەی وشەی ئیماندار، نەک بە مانا دەمارگیرییەکەی سەدەکانی ناوەڕاست. لێرەوەیە لە تەواوی ئەورووپاو ڕۆژئاوادا، جیاوازی دەکرێت لەنێوان مەسیحییە لیبرالییەکانو مەسیحییە دەمارگیرەکان یان توندڕەوەکان. دەستەی یەکەم لەڕێگەی هاوکێشەیەکی ڕۆشنگەریانەی تازەوە، گونجاندنێک لەنێوان زانستو ئیماندا دروستدەکەن، کەچی دەستەی دووەم ناتوانن ئەو کارە بکەن، چونکە ئەوانە ڕقیان لە زانستو عەقڵ دەبێتەوەو بەشێوەیەکی کوێرانەو داخراو ئیماندارنو سەرجەم بیروڕاکانی دیکە ڕەتدەکەنەوە. بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە بێئیمانی قەدەغەبێت، بەڵکو ئەوە یەکێکە لە چارەسەرەکان کە لە شارستانیەتی ڕۆژئاوادا خراوەتەڕوو، وەلێ هەموو چارەسەرەکە نییە. هەرچۆنێک بێت بەشێوەیەکی گشتی بێئیمانی فەلسەفی، هەرگیز مانای چونەدەرەوە نییە لە ئەخلاقو بەها باڵاکان، بێئیمانەکانی ئەوروپا لە هەموو کەس زیاتر پەرۆشی یاساو خۆشبەختی کۆمەڵگاو ڕێزگرتنی کەرامەتی مرۆڤایەتین. لێرەوە تەنانەت کەسی بێئیمان بە جۆرێک لە جۆرەکان ئیمانداره، ئەو بەشێوەیەکی فەلسەفی ئیمانی بە بەها باڵاکان هەیە.

«هانی نەسیرە» پێش ئەوەی دەمارگیری کوێرانە ئیدانەبکات، هەندێ بیرەوەری شەخسی خۆی دەگێڕێتەوە کە ڕەنگە بیرەوەری هەمومان بێت.

(چاکەکاری «الفضیلة» لە ڕێگەی دەمارگیری خاوەنەکەیو نەبینینی چاکەکاری ئەوانی دیکە، دەبێتە خراپەکاری-الرذیلة...کاتێ خۆم بە پیرۆز دادەنێمو ئەوانی دیکە بە نەگریس، ئەوا بێگومان تێڕوانینم بۆ پیرۆزیی خەوشو درزێکی گەورەی تێدایە... ئەوەی پێیوابێت ڕەگەزەکەی لە ڕەگەزەکانی دیکەو عەشیرەتەکەی لە عەشیرەتەکانی دیکەو ڕەنگی لە ڕەنگی ئەوانی دیکەو چینەکەی لە چینەکانی دیکە باشترە، ئەوە نەزانو تێنەگەیشتووە... بەڵێ دەکرێ ئەوانی دیکە هەڵەبن، بەڵام چارەسەرکردنی هەڵەکە لەڕێگەی گفتوگۆوە دەکرێت نەک کوشتنو بێبەشکردن.. کارکردن بە لۆژیکی کوشتن، بووە هۆی شەڕی عەشیرەتەکانو لەوێشەوە گەندەڵبوونی نەتەوەکان).

ئەمەیە هەنووکە لە تەواوی جیهانی عەرەبیو ئیسلامیدا ڕوودەدات، لە یەمەنەوە بۆ عێراقو لە ئەفغانستانەوە بۆ پاکستانو ئەوانی دیکە. لەبەرئەوەی تێگەیشتنێکی دەمارگیرانەو تەسکبین بۆ ئاین یان مەزهەب بەربلاوە، بۆیە نە چارەسەر هەیە نە ڕزگاربوون نە یەکێتی نیشتیمانی، بەڵکو سەربڕینو جەنگی ناوخۆ هەیە. ئەوروپا لە جەنگە مەزهەبییە توندەکانی نێوان کاسۆلیکو پرۆتستانت ڕزگاری نەبوو، تەنها ئەو کاتە نەبێت کە تێگەشتنی سەدە تاریکەکانی بۆ ئاینی مەسیحی لێکهەڵوەشاندەوەو تێگەشتنێکی تازەی ڕۆشنگەرانەو سیستمێکی عەلمانی فرەیی خستە شوێن.

دواتر نوسەری کتێبەکە بەردەوامدەبێتو سەرسوڕمانی خۆی بە ئەزمونی تازەگەری ڕۆژئاوا دەردەبڕێتو دەڵێ: (تازەگەری ڕۆژئاوا لە قولایدا هیچ نییە جگە لەوەی کەرامەتی بۆ مرۆڤ وەک مرۆڤو تاک وەک تاک گەڕاندەوەو هەڵبژاردنی وەک هەڵبژاردنێکی ئازادو بەرپرسیارانەی خستەبەردەست، بەبێ ئەوەی تەماشای ئاینەکەی یان ڕەنگی یاخود ڕەگەزی بکات. ئەوە بووە هۆی هێنانەئارای مافی جیاوازیو دانپیانان، هەروەها بووە هۆی هێنانەئارای ڕیزبەندی کۆمەڵایەتیو داهێنانی فیکرییو زانستی، دوور لە هەر وەعزو ئامۆژگارییەک. ئێمە پێویستە لەسەرمان ڕێزی دەزگای ئاینی ڕۆژئاوا بگرین کە خەڵکانی شارەزاو خوێندەوار بەڕێوەی دەبات، ئەو خەڵکە خوێندەوارانە وایانکرد دەزگای ئاینی ئەوێ، توانای ئەوەی هەبێت لەگەڵ تازەگەری ڕۆژئاوادا بگونجێتو بەدەم داواکاری پێداویستییەکانی خەڵکەوە بچێت. هەر ئەوەش بوو وایکرد ئەو دەزگایە بتوانێت ژیانی لەگەڵ سەردەمو لەگەڵ تازەگەریدا ڕێکبخات، بگرە لە ئێستادا توانیویەتی ڕۆڵی خۆی زیاترو سەرکەوتوانەتر ببینێت، ئەمەش لەو کاتەدابوو کە بە بوێرییەوەو دوای چەندین سەدە، کەرامەتی بۆ «گالیلۆ» گەڕاندەوەو بێبەری کرد لەو تۆمەتانەی درابونەپاڵی، هەروەها کەرامەتی بۆ «داروین» گەڕاندەوە، ئەم دەزگا ئاینییە بێبەریبونی خۆی لە زۆرێک لە تێڕوانینی پیاوانی ئاینی جاران ڕاگەیاند کە لەسەردەمی کۆندا بڵاوببونەوەو چەقیانبەستبوو).

ڕاستە، من هەندێ قسە بۆ قسەکانی «هانی نەسیرە» زیاددەکەمو دەڵێم: هیوادارم ئەو ڕۆژە بێت کە تێیدا ئێمەش بێبەریبوونی خۆمان لە بەشێکی زۆری فوقەهاکانی سەدەکانی ناوەڕاستو فەتواکانیان ڕاگەیەنین کە چیتر بەکەڵکی ئەم سەردەمە نایەن. بۆ نمونە وەک کوشتنی کەسی هەڵگەڕاوە، یان تەکفیرکردنی ئاینەکانی دیکە، یاخود تەنانەت تەکفیرکردنی گروپەکانی دیکەی ئیسلام، یان تەماشاکردنی خراپیان بۆ ئافرەت، یاخود بەرتەسککردنەوەی ئازادییە فەردییەکان لەمیانەی جێبەجێکردنی سنورە کۆنەکانی وەک فەلاقەکردن یان ڕەجمکردنی ئەوانەی مەی دەخۆنەوە، یاخود بڕینی دەستو قاچی ئەوانەی جیاوازن...هتد.

ئێمەش پێویستمان بەوەیە بە هەموو ئەو شتانەدا بچینەوە کە بەدرێژایی چەندین سەدە جێگیرو باوبووە. کڵێسای کاسۆلیکی دەستیکردووە بە ماڵینی بەردەرگای ماڵەکەی خۆیو داوای لێبوردن دەکات لەو کارانەی لەسەروەختی دادگاکانی پشکنینو کوشتارگا مەزهەبییەکان دژ بە کەمینەی پرۆتستانتو دژ بە زاناو بیرمەندەکان، ئەنجامیدابوون. کڵێسای کاسۆلیکی دەستیکردووە بە ڕەخنە لەخۆگرتنو پەشیمانبونەوە لە هەڵەکانی، پەشیمانبونەوە لە هەڵە فەزیلەتە. لەبەر ئەم هۆیەیە پاپاکان لەم ساڵانەی دوایدا ڕێزو حورمەتیان بەدەستهێناوە، بە پێچەوانەی جاران. بەڵێ کاتی ئەوە هاتووە لە فقهی سەدەکانی ناوەڕاستەوە بگوازینەوە بۆ فقهی تازەگەریو لێکبوردنو ئازادی.

ئالێرەدا «هانی نەسیرە» لەنێو ئەو تاریکو نوتەکەی تێیدا دەژین، هەندێ پێشکەوتنی پۆزەتیڤمان پیشاندەداتو پێمان دەڵێت: (شێخ «عەلی جومعە»ی موفتی میسر کە لە شێخە ڕۆشنگەرو عاقڵەکانە، ساڵی ٢٠٠٧ بە ڕۆژنامەی (واشنتۆن پۆستی) ڕاگەیاندووە: لە سۆنگەی ئازادی ئاینییەوە، ڕێگەدەدات بە گۆڕینی ئاینو سزای هەڵگەڕاو لە ئاین بەکارنەهێنرێت، بە مەرجێک هەڕەشە لە سیستمی گشتی نەکات. دەڵێن دواتر لەو قسەیەی پەشیمانبووەتەوە).

بەڵام گەر شێخ «عەلی جومعە» لەم بارودۆخەی ئێستاو لە ئەنجامی فشاری شەقامو گەلەکۆمەی

سەلەفییەکان، لەو لێدوانە (سەرەڕۆیەی) پەشیمانیش بوبێتەوە، ئەوە جێگای شانازییە بۆ ئەو گەر بۆ تەنها جارێکیش بێت لێدوانی لەو چەشنەی داوە. بە بۆچونی من ئەم بابەتە جارێ کاتی نەهاتووە، چونکە ڕای گشتی ئیسلامی هەرگیز ئامادەنییە ئەوە قبوڵبکات. بەڵگەش بۆ ئەوە ئەو قسانەیە کە «هانی نەسیرە» سەبارەت بە دەمارگیری کۆنو تازە دەیانکاتو دەڵێت: (لە هەموو ئاینێکدا، خەڵکی عەوام-جەماوەر- لە تێگەشتنیاندا بۆ ئاین خەڵکانێکی سادەو ساکارن، بەڵام زۆربەی جار ئەو خەڵکە سادەو ساکارانە، دەبنە دەمارگیرترینو توندڕەوترین کەسی ئاینی. خەڵکی عەوام خوی بە شتە باوەکانەوە گرتووەو هەرگیز ڕازینابێت لەگەڵ شتە جیاوازو ناباوەکاندا هەڵکات).

ئەمە ڕاستە، بیرمەندەکان لە کۆمەڵگای ئیسلامیدا، چ لە کۆنو چ لە ئێستادا، بەدەست فشاری ڕای گشتییەوە نالاندویانە. وەلێ خەڵکی عەوام، واتە جەماوەر، گەر ئاستی ڕۆشنبیریو پەروەردەکردنیو ئاستی گوزەرانی ژیانی بەرزکرایەوە، چیتر وەک عەوامێکی نەخوێندەوار یان وەک عەوامێکی تێکدەرو ئاشوبگێڕ نامێنێتەوە. تەماشای ئەوە بکە کە لە کۆمەڵگا پێشکەوتووەکانی ئەوروپای ڕۆژئاوادا ڕویدا، لەوێ خوێندنو ڕۆشنگەریو ڕۆشنبیری، بەشێوەیەک بڵاوبوەوە هەموو چینو توێژەکانی کۆمەڵگای گرتەوە، تەنانەت گوندە دوورەدەستەکانو لوتکەی شاخەکانیشی گرتەوە. ئیدی لەو چرکەساتەوە کەلێنی نێوان چینی دەستەبژێری ڕۆشنگەر لەگەڵ خەڵکە ڕەشۆکەکە بەرتەسکدەبێتەوە. لێرەدا دەگەینە دەستەواژەیەکی جوان کە یەکێک لە ڕۆشنگەرە گەورەکانی فەرەنسا وتویەتیو «هانی نەسیرە» لە لاپەڕە ٩٢ کتێبەکەیدا ئاماژەی پێداوە، دەستەواژەکە هی «فیکتۆر هیگۆ»یەو دەڵێ:

(مۆدێرنە زانست وەک ئاینێکی تازە دەبینێتو کۆتایی بە هەموو ئاینەکانی پێش خۆی دێنێت).

بەڵێ مۆدێرنە وەک پەرچەکردارێک دژ بە دەمارگیری توندڕەوە مەسیحییەکانی سەدەکانی ناوەڕاست دەرکەوت، دژ بە سەرکوتکردنی بیرمەندو زاناکان دەرکەوت، هەروەها دژ بەو دەمارگیرە توندڕەوانە دەرکەوت کە بەڕووی هەموو دۆزینەوە تازەکاندا دەوەستانو بە بیدعەیان لەقەڵەمدەدا. لێرەوە مۆدێرنەی عەرەبیش وەک پەرچەکردارێک دێتو بە ڕووی ئەو شەپۆلە بەرفراوانەی سەلەفییەتدا دەوەستێت کە لەمڕۆدا گرفتاری بووینو بەدەستییەوە دەناڵێنین.

بەڵام ئاین دوای هاتنی مۆدێرنە کۆتایی پێنایەت، وەک ئەوەی «فیکتۆر هیگۆ»و نەوەکەی، لە سەدەی نۆزدەهەمدا پێیانوابوو. بەڵکو لەسەر داروپەردوی ئاینداریی دەمارگیرو داخراوی سەدەکانی ناوەڕاست، ئاینداررییەکی لیبرالی کراوەو لێکبردوو، لە سەرجەم ناوچەکانی ئەوروپای ڕۆژئاوادا دەرکەوت. لەسەر داروپەردوی ئیمانی کۆن، ئیمانێکی بکوژە، ئیمانی دادگاکانی پشکنینو جەنگەکانی خاچپەرستەکان، ئیمانێکی تازە، ئازاد، ڕۆشنگەر دەرکەوت. بەڵام لە لوتەکەی سەرکەوتنی زانستو دەستکەوتە پیشەسازیو تەکنەلۆجییەکەیدا، هەندێ لە ڕۆشنبیرانی ئەو سەردەمە، پێیانوابوو ئیدی ئاین کۆتایی پێهاتووەو ناگەڕێتەوە. لە واقیعدا ئاین کۆتایی پێنەهات، بەڵام گۆڕانی بەسەرداهاتو پێشکەوت. تەماشاکە بزانە زانای بەناوبانگی تیۆلۆژیا «هانز کۆنگ» دەربارەی ئەم بابەتە مەترسیدارە، لە سێ کتێبە گەورەکەیدا کە لەم ساڵانەی دوایدا یەک لە دوای یەک دەرچوون: (جولەکەو مەسیحیو ئیسلام) دەڵێ چی، هیوادارم کەسێک بێتو ئەو سێ کتێبە وەرگێڕێتە سەر زمانی عەرەبی، تاکو ڕۆشنبیران قەبارەی ئەو شۆڕشانەی تیۆلۆژیا ببینن کە لەسەدەی شازدەهەمەوە تاکو ئەمڕۆ، بەسەر مەسیحیەتی ڕۆژئاوادا هاتووە.

دواجار لەگەڵ «هانی نەسیرە»دا لەسەر ئەو پەرەگرافە ڕادەوەستم کە لە ڕابەری فێندەمێنیتاڵیستی تونسی «ڕاشد غەنوشی» وەریگرتووە، «غەنوشی» لەو پەرەگرافەدا ستایشی عەلمانیەتی دیموکراسی لە ڕۆژئاوادا دەکات کە ڕێگەی بە ئازادی پەرستنو ئازادی گوزارشتکردن داوە، هەر ئەو عەلمانیەتەش لەپشت بوونی ئەو هەموو موسڵمانە زۆرەوەیە لە ڕۆژئاوا... زۆرباشە، بەڵام ئێمە هیواداربوین مامۆستا «ڕاشد غەنوشی» ستایشی عەلمانیەتی ڕۆشنگەری لە جیهانی عەرەبیو ئیسلامیشدا بکردایە، نەک تەنها ئەوەی ڕۆژئاوا. ئێمە هیواداربوین بە دوو پێوانە یان بە دوو سەنگ شتەکان نەپێوێت. لێرەدا عەلمانیەت باشە، واتە لە ڕۆژئاوادا، بەڵام لێرە، لە جیهانی عەرەبیو ئیسلامی ڕەتدەکرێتەوە، بۆچی؟ ئایا «غەنوشی» ڕازییە بەوەی عەلمانیەتی ڕۆشنگەرانە، واتە ئازادی ویژدانو پەرستنو ئازادی ئاینداری یان بێ ئاینی، لە تونس یان سوریا یاخود میسرو جەزائیر..هتد پراکتیک بکرێت؟ ئایا لە جیهانی عەرەبیدا ڕازییە بە یەکسانی نێوان ئاینەکانو مەزهەبەکان، وەک ئەوەی وڵاتانی ڕۆژئاوای عەلمانی جێبەجێیدەکەن؟ مەحاڵە بەوە ڕازیبێت. پێویستە دان بەوەدابنێن شتێکی لەو شێوەیە لەلای ئێمە جارێ کاتی نەهاتووەو هێشتا ئامادەباشی ئەوەمان تێدانییە. ئێمە داوای شتێک ناکەین جێبەجێکردنی مەحاڵ بێت، بەڵام دەکرێ بەو ئاراستەیەدا لانی کەم چەند هەنگاوێک بچینەپێش. یان دەکرێ گەر یەکێک لە سەرکردەکانی عەرەب هەنگاوێکی لەو شێوەیەی نا، نەبینە بەربەست لەبەردەمیدا.

ئەوە کێ بوو چاونەترسانەو بوێرانە، ڕووبەڕووی نەریتە خنکێنەرەکانی کۆمەڵگای تونسی بووەوەو مافەکانی ئافرەتی بەخشییە ئافرەتان؟ لەگەڵ هەموو ئەو دەستکەوتو ئازادیانەی دیکە کە لەمڕۆدا تونس شانازییان پێوەدەکاتو لە وڵاتانی دیکەی عەرەبیدا نییە، ئایا ئەوە «حەبیب بۆرقێبە» نەبوو؟ باشە «غەنوشی» بۆچی ستایشی ئەوە ناکات، یاخود لانی کەم بۆچی ستایشی هەندێ لە دەستکەوتەکانی عەلمانیەتی تونسی ناکات. ئایا «غەنوشی» کە تاڕادەیەک فێندەمێنیتاڵیستێکی میانڕەوەو تا ئاستێکیش ڕۆشنبیرە، ڕازی دەبێت بەوەی میتۆدی ڕەخنەگرانەی مێژویی، بەسەر هەموو کەلتوری ئیسلامیدا پراکتیزە بکرێت، وەک ئەوەی لە ڕۆژئاوا بەسەر مەسیحییەتدا پراکتیزەکرا؟ ئایا ڕازییە بەوەی لە وڵاتەکانمان، جگە لە ئاینی ئیسلام ئاینی دیکە هەبێت، وەک ئەوەی ڕۆژئاوا ڕازین بەوەی لە وڵاتەکانیان ئیسلام هەیە؟ ئایا ڕازییە بەوەی کڵێساو سەومەعە لای ئێمەش هەبێت، وەک ئەوەی ئەوان ڕازین بەوەی مزگەوت لە پاریسو بۆرکسێلو ڕۆماو مەدرید هەیە؟

ئاخۆ «غەنوشی» ڕازییە بەوەی گەنجانی موسڵمان، لە ئاینداری تەقلیدی، بە هەموو سروتو ڕێوڕەسمو تاپۆ پڕۆکێنەرەکانییەوە، ڕزگاریان ببێت؟ ئایا ڕازییە بەوەی گفتوگۆیەکی مێژوییانە، زانستیانە، فەلسەفیانە، دەربارەی عەقیدە ئیسلامییە کەڵەکەبووەکان بکرێت، وەک ئەوەی ڕۆژئاوا لەگەڵ مەسیحیدا دەیکات؟ یان پێویستە بەبێ گفتوگۆکردن ئیمانی پێبێنین؟ ئایا ڕێگەدەدات بەو موسڵمانانەی لە ڕۆژئاوادان، بکەونە ژێر کاریگەری خودی ڕۆژئاواوەو دەستبەرداری ئیسلامی سەلەفی ببن، تاکو بتوانن بژینو تێکەڵ بە کۆمەڵگا پێشکەوتووەکان ببن کە لە دەست فێدەمینیتاڵیزمی مەسیحی ڕزگاریان بووە. گەر ئەوانەی نەکرد، مانای وایە ئەو تەنها لە وڵاتانی ڕۆژئاوا سەرسامە بە عەلمانییەتو پەرۆشی ئەوەیە (پەتای) عەلمانیەت نەگاتە وڵاتەکانمان. ئا ئەمەیە کەلتوری پێوانەکردن بە دوو پێوانە کە برا فەندەمێنیستاڵیستەکانمان پەیڕەوی لێدەکەن. بۆچی سەرسامن

بەو ئازادیانەی لە وڵاتانی ڕۆژئاوای عەلمانی لەئارادایەو سودی لێوەردەگرن، بگرە هەندێجار بۆ بڵاوکردنەوەی فیکری دەمارگیرو دژ بە عەلمانیەتو لێکبوردن، دەیقۆزنەوە. بەڵام لە کۆمەڵگا ئیسلامییەکاندا بەشێوەیەکی تەواو ڕەتیدەکەنەوە؟

لەم ڕەوتەدا دەکرێ پرسیارگەلێکی زۆر بخرێتەڕوو، بەڵام دواجار ئەوە گرنگ نییە فڵانەکەس یان فیسارەکەس ئاینەکەی یاخود مەزهەبەکەی خۆی دەگۆڕێتو دەچێتە سەر ئاینێکی دیکە، ئەم مەسەلانە مەسەلەی تاکە کەسینو سنورێکی دیاریکراوو گرنگییەکی کەمی هەیە، وەک ئەوەی «هانی نەسیرە» دەیڵێت. بەڵام ئەوەی گرنگە ئەوەیە کۆی جیهانی عەرەبیو ئیسلامی، لە قۆناغی ئایینداری سەدەکانی ناوەڕاستەوە، کەلەسەر ڕقلێبونەوەو توندوتیژی بەندە، بگوازێتەوە بۆ قۆناغی ئایینداری مۆدرێن کە لەسەر ئازادی تاکە کەسو مافی هەڵبژاردن بەندە. ئەم دابڕانە ئەبستمۆلۆجییە گەورەیە، تا ئێستا لە هیچ شوێنێکدا ڕوینەداوە تەنها لە ئەوروپای ڕۆژئاوادا نەبێت. ئێمە لە جیهانی عەرەبیدا، هێشتا هەر لەژێر سایەی ڕق لێبونەوە لە ئاینەکانی دیکە دەژین، ئەگەرچی قورئانی پیرۆز بەشێوەیەکی ڕاشکاوانە ئەو مەسەلەیە ڕەتدەکاتەوە. هێشتا هەر لە فقهی تەکفیری سەدەکانی ناوەڕاستدا پەلەقاژێمانە، فقهێک ئەو کەسانەی ئاینی خۆیان دەگۆڕن، بە تۆمەتی هەڵگەڕاوە، حوکمی کوشتنیان بەسەردا دەدرێت. کەچی لە هەمانکاتدا باس لە تیۆلۆژیای تازەگەریو پاش تازەگەری دەکەن!

سەرچاوە:

ماڵپەڕی الاوان، چوارشەمە، ٢١ تشرینی یەکەم، ٢٠٠٩